

Stadsplan der waterleidingen uit 1783 Ontwerper en eigenaar van de kaart onthuld

Marc VAN LIEFFERINGE

In 1972 is een kritisch-historische studie gepubliceerd over het Manneken-Pis te Geraardsbergen. Daarbij is voor de reconstructie van het net van alle waterleidingen en fonteinen in de stad gebruik gemaakt van een volgens de onderzoekers "achttiende-eeuwse kaart die tot nog toe onbekend was gebleven." (1) De ontdekking van dit document werd als uiterst belangrijk vermeld (2). "Eerder toevallig" heeft men "de hand kunnen leggen op een tot hertoe onbekend gebleven kaart van deze leidingen uit 1783, die zich in het Hospitaalmuseum bevindt. Hoewel deze unieke kaart slecht werd geconserveerd en aldus een deel van de tekst onleesbaar werd ... " (3) De verklarende tekst van deze kaart met oude waterleidingen uit 1783 is toen geanalyseerd en afgedrukt als bijlage 1. Een reproductieschets van de originele kaart is door architect F. Van Nuffel gemaakt, op A3-formaat afgedrukt en aan de studie toegevoegd (4).

Literatuurstudie

Bij nader onderzoek blijkt het bestaan van het stadsplan der waterleidingen uit 1783 al heel wat eerder te zijn vermeld door historici. Bovendien is het plan eigendom van de stad en heeft het jarenlang in het Geraardsbergse stadhuis gehangen.

In zijn *Geschiedenis van Geeraardsbergen* uitgegeven in 1911 vermeldt Victor Fris het volgende "Benevens het plan van Jacob Roelofs van 1560, vestigen wij nog de aandacht op het panorama in Sanderus 'Flandria Illustrata' in 1641 en op een platte grond van 1783 op het stadhuis ingelijst." (5)

In een oudheidkundige inventaris van Oost-Vlaanderen van het 'Provinciaal Comité voor Monumenten', ook uit 1911, staat onder het hoofdstuk 'burgerlijke gebouwen van Geraardsbergen' het stadhuis als eerste vermeld. Bij de opsomming van de inboedel staat geschreven: "In eene andere zaal twee afbeeldingen

van S. Adriaansabdij, geschilderd door P. Canivé in 1796 en een platte grond van Geeraardsbergen van 1783" (6). De twee schilderijen van Canivé zijn in juni 1962 van het stadhuis naar het museum van de Abdij overgebracht (7).

Mogelijks is deze kaart in het jaar 1957 nog in het stadhuis aanwezig daar Vincent Van Bossuyt in zijn boekje *Manneken-Pis. Historiek en legenden* bij de beschrijving van de twee fonteinen op de Markt het volgende meldt: "Men bezit nog op het stadhuis een tekening die de ganse markt voorstelt en waarop men duidelijk de fontein van Manneken-Pis bemerkt dat boven op een grote ronde kolom staat te wateren." (8) Het is echter niet helemaal duidelijk dat Van Bossuyt hier verwijst naar de bewuste kaart van 1783. Hij kan ook refereren naar een kopie van een lithografie van Peellaert met daarop de fontein Manneken Pis. Deze laatste hypothese blijkt uiteindelijk de juiste te zijn, daar de kaart met waterleidingen al

in 1927 opduikt in het hospitaal. Het gidsboekje voor de bezoekers van het 'Museum van het O.L. Vrouwen Hospitaal te Geeraardsbergen' van de Commissie van Openbare Onderstand (C.O.O.), geschreven door Fernand Van Nieuwenhove, bevat achteraan "een lijst der voorwerpen die te zien zijn in het pand". Bij voorwerp nr. 62 staat vermeld "Eene kaart plantekening der stad Geeraardsbergen, jaar 1783; met aanduiding der waterbronnen en waterafleidingen (schaveye of riool)." (9)

De verhuis van de kaart van het stadhuis naar het hospitaal maakt dat onderzoeker R. Boone deze informatie misloopt. Immers in 1957 brengt ingenieur R. Boone een studie uit met als titel *Overheidszorg voor drinkwater in Vlaanderen* in opdracht van de Tussengemeentelijke Maatschappij der Vlaanderen voor Waterbedeling (T.M.V.W.). Hij belicht beknopt 33 belangrijke steden uit het Vlaanderen van omstreeks 1300 (10). De bespreking van de stad Geraards-

(1) M. COCK, R. VAN DAMME e.a., *Het Manneken-Pis te Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1972, p. 6.

(2) *Ibidem*, p. 35.

(3) *Ibidem*, p. 21, p. 44 en p. 46.

(4) *Ibidem*, p. 52-55 en kaart na p. 61.

(5) V. FRIS, *Geschiedenis van Geeraardsbergen*, Gent 1911, p. 479.

(6) A. DE CEULENEER, *Oudheidkundige inventaris van Oost-Vlaanderen 2*, Gent, 1911.

(7) L. VANDER HEYDE, *Kunstpatrimonium Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1985, p. 305.

(8) V. VAN BOSSUYT, *Manneken-pis. Historiek en legenden*, Geraardsbergen, 1957, p. 21.

(9) F. VAN NIEUWENHOVE, *Gidsboekje voor de bezoekers van het museum van het O.L. Vrouwen Hospitaal te Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1927, p. 14.

(10) R. BOONE, *Overheidszorg voor drinkwater in Vlaanderen*, Gent, 1957, p. 9 e.v..

Figuratieve kaart van de waterleidingen op het stadsplan van Geraardsbergen door Petrus Capeau (1783).

bergen beslaat zes pagina's. Voor zijn opzoekingen duikt Boone in het de archieven van Geraardsbergen. Naast een aantal rekeningen van het einde van de 15de eeuw heeft hij tevens de periode van de 18de eeuw doorzocht. In een kwitantie van 1783 vindt Boone meldingen van de opmetingen van de onderaardse goten en waterleidingen der stadsfontein met als doel "het formeren een kaerte ofte een plan". Daarbij vermeldt hij dat hij dit plan jammer genoeg niet heeft teruggevonden. ⁽¹¹⁾ Op te merken valt dat Boone vooreerst te weinig tijd neemt om een grondiger onderzoek te verrichten "enigszins noodgedwongen: Zeitszwang!" geeft hijzelf aan op pagina 152. Maar tevens valt uit zijn studie op te maken

dat hij vanuit de stad zelf weinig of geen steun heeft verkregen bij zijn opzoekingen over Geraardsbergen. In zijn voorwoord bedankt hij heel wat stadsconservators, archivariessen en medewerkers van tal van steden voor hun medewerking en hulp. Geraardsbergen wordt als één van de weinige uitzonderingen niet expliciet vermeld! ⁽¹²⁾

Bij het grote onderzoek naar het ontstaan van het Manneken-Pis in 1972, waarvan al hoger melding gemaakt, was de bewuste kaart van 1783 in vergetelheid geraakt, misschien mede door het feit dat ze zich al meer dan 45 jaar lang niet meer in het stadhuis bevond. Op de tentoonstelling in de Sint-

Adriaansabdij naar aanleiding van het 900-jarig bestaan van de stadskeur van Geraardsbergen van 1 tot 29 september 1986 wordt deze kaart niet getoond ⁽¹³⁾.

Zes jaar later wordt ze wel tentoongesteld in de Sint-Adriaansabdij van 3 juni tot 30 juli 1978. In de tentoonstellingscatalogus staat vermeld onder nr. 74 "Plan van de stad Geraardsbergen van 1783. Gekleurd perkament, 98 x 125 cm". Het O.C.M.W. van Geraardsbergen wordt als eigenaar opgegeven. ⁽¹⁴⁾

Tot slot wordt in het *Gidsenboekje O.-L.-Vrouwhospitaal in Geraardsbergen* van J. Flamant uit 1992 onder het hoofdstuk 'museumgang' het vol-

⁽¹¹⁾ *Ibidem*, p. 148-153.

⁽¹²⁾ *Ibidem*, p. 5.

⁽¹³⁾ STADSBESTUUR, *Tentoonstellingscatalogus Geraardsbergen 1068-1968*, Geraardsbergen 1968.

⁽¹⁴⁾ K. BAERT, *Tentoonstellingscatalogus Het land van Aalst een historische evokatie*, Geraardsbergen, 1978, p. 37, nr. 74.

⁽¹⁵⁾ J. FLAMANT, *O.-L.-Vrouwhospitaal in Geraardsbergen Gidsboekje*, Geraardsbergen, 1992, p. 63.

gende vermeld: "Terug langs de vensterkant, op de vensterbank "Het Heilig Kruis" en aan de wand, een ingekaderd plan van het centrum van de stad, met aanduiding van de waterbronnen en waterafleidingen, uitgevoerd op perkament. Dit merkwaardige werk dateert uit 1783".⁽¹⁵⁾

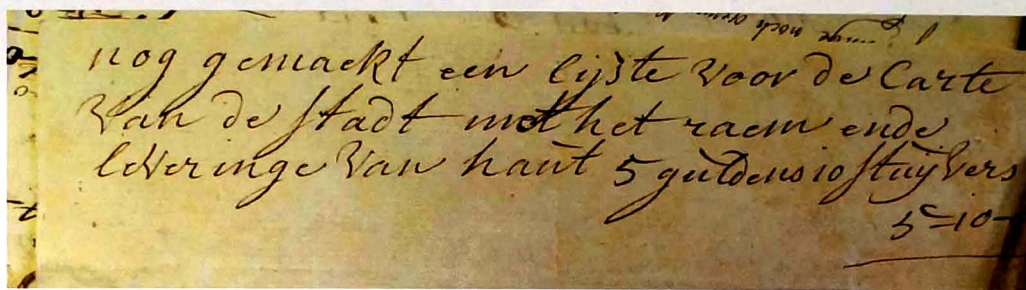
Stadsrekeningen en kwitanties onthullen eigenaar en ontwerper

Onderzoek van de Geraardsbergse stadsrekeningen en kwitanties uit de periode 1780-1874 brengen nu aan het licht dat minstens drie personen door de stad zijn aangesteld om tot deze kaart met waterleidingen te komen.

Al vanaf 1780 verrichten Jan Baptiste van den Haute en zijn zoon Pieter veel arbeid in dienst van het stadsbestuur. Ze ruimen tal van steenputten en kuisen verschillende ontvangers en goten. De lijst der werken omvat telkens meer dan 30 verschillende plaatsen in de boven- en benedenstad waar steenputten, fonteinen of pompen staan.

In de daaropvolgende jaren krijgen ze naast het onderhoudswerk ook de taak op zich om alle waterleidingen op te meten om deze in kaart te brengen. De kwitantie vermeldt het volgende:

"Notitie van de daeghen gewerckt door tiste vanden haute en sijnen sone tot het meten van de onderaersche goten en gebouwen der stad geraardsberghe midtsgaders doen den acuidyt der selve soo volght". Er volgt een opsomming van drie periodes met de verschillende volle of halve werkdagen vanaf 23 november, 4 december 1781 en 12 juni 1782. De totaal te betalen som is 19= 16= 0 of 19 gulden en 16 stuivers. De kwitantie sluit af met de melding "in het assigneren

"Nog gemaakt een lijst voor de carte van de stad met het raam ende levering van hout 5 guldens 10 stuyvers 5-10-0" (13 maart 1783). (Foto M. Van Liefferinge)

ende zoeken de onderaersche goten en water conduiten der stadts fonteynen ende steenputten als het slepen der kettinge om daer of te formeren een kaerte ofte te plan en dat vallideren in rekeninge mits deze en de acquit actume in t'collegie den 31 october 1782".⁽¹⁶⁾

Na het verrichten van het veldwerk is, zoals hieronder verder blijkt, dan landmeter Petrus Capeau aangesteld om alle gegevens te verwerken en uit te tekenen op een perkament van zowat 1 op 1,25 meter.

"Veerthiende capitel van uytgeefende betaeling gedaen over stadts ordinaire werken ingevolghet het Decreet van Sijne koninghlijke hoogheyd van date 8 februarij 1773

Item betaelt bij specificatie ordonnatie ende quittance aen Sieur petrus capeau landmeter ende costumier de somme van hondert negentigh guldens over het meten, carteren ende illumineren de caerte vande onderaersche goten, ontvangers ende riolen, binnen deze stad breeder bij specificatie vermeldt dus 190 = 0= 0" (17)

Tot slot vinden we een kwitantie van 13 maart 1783 voor onder meer het leveren van hout, het repareren van verschillende ramen aan het stadhuis, e.d. waarbij door de stadsontvanger Jan Baptiste Meert aan schrijnwerker Philippus Pricau de

som ten belope van 68 gulden 11 stuivers en 2 oorden wordt uitbetaald. Aan deze kwitantie is met een touw nog een klein strookje papier vastgehecht met de volgende tekst. "Nog gemaakt een lijst voor de carte van de stad met het raam ende levering van hout 5 guldens 10 stuyvers 5-10-0".⁽¹⁸⁾

Ondertussen zijn bovenstaande bevindingen reeds opgenomen en verwerkt in de recent gepubliceerde studie *De muur rond Geraardsbergen* van Jacques De Ro e.a.. Naast de waterleidingen is op deze figuratieve kaart uit 1783 ook een deel van de stadsvestingen en de Dierkost ingetekend. Een kleurfoto van deze kaart op basis van een digitale beeldscan is daartoe afgedrukt op de pagina's 148-149⁽¹⁹⁾. Helaas levert de digitalisering, zelfs bij uitvergroting van het beeld, geen nieuwe informatie ten opzichte van de infrarood analyse uit 1972⁽²⁰⁾. Daardoor blijven een aantal teksten van de legende op de kaart nog steeds onleesbaar.

Wat het uiteindelijke doel was van het opmeten en het karteren van de waterleidingen, ontvangers en fonteinen van de bovenstad op het einde van de 18de eeuw blijft voorlopig nog een open vraag.

⁽¹⁶⁾ RAG (Rijksarchief Gent), OGA Ger, bundel 1220, kwitantie van 31 oktober 1782.

⁽¹⁷⁾ RAG, OGA Ger, bundel 1119, folio 120-121.

⁽¹⁸⁾ RAG, OGA Ger, bundel 1220, kwitantie van 13 maart 1783.

⁽¹⁹⁾ J. DE RO e.a., *De Muur rond Geraardsbergen. Van open naar gesloten stad*, Geraardsbergen, 2009, p. 147-149.

⁽²⁰⁾ M. COCK, R. VAN DAMME e.a., *Het Manneken-Pis...*, p. 44. De verklarende tekst die bij de kaart hoort is grotendeels met behulp van een infraroodinstallatie ontcijferd.